

## CHP PARTİ MÜFETTİŞLERİNİN KALEMİNDEN DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ\*

MEHMET KARAYAMAN\*\*

### ÖZ

II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu koşullarda, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kadroları içinden çıkan bir grup milletvekili tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) kısa sürede halktan büyük bir destek alarak iktidara gelmiştir. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler, Türk tarihinde ilk defa siyasi iktidarın seçim yoluyla el değıştirdiğine tanıklık etmiştir.

Çalışmamız, CHP bünyesinde 1923 yılında kurulan ve 1935 yılında yapılan düzenlemelerle yetki ve sorumlulukları artırılan parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlara dayanmaktadır. Büyük bir kısmı milletvekillerinden oluşan parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölgelerde en az altı ay görev yapmak ve parti çalışmalarını denetlemekle görevlendirilmiştir. Altı ayda bir, hazırlanmış oldukları raporları CHP Genel Sekreterliğine gönderen parti müfettişleri, buldukları bölgedeki parti çalışmaları, Halkevlerinin faaliyetleri, ekonomik ve sosyal sorunlar, siyasi ve politik çekişmeler, halkın istek ve şikâyetleri hakkında ayrıntılı bilgiler içeren raporlar kaleme almıştır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bulunan ve 1946-1950 yılları arasında kaleme alınmış parti müfettiş raporlarına dayanan çalışmamızda, CHP parti teşkilatının, DP'nin siyasi faaliyetlerine,

\* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

Çalışma, 20 Mart 2018 tarihinde Aydın'da düzenlenen **Uluslararası Türk Siyasi Hayatında Adnan Menderes Sempozyumunda** sunulan, "CHP Parti Müfettişlerinin Kaleminden Demokrat Partinin İktidara Gelişisi" başlıklı yayınlanmamış bildiri metninin, yeni bilgi ve belgelerle genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır.

\*\* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, Uşak/TÜRKİYE, mkarayaman@hotmail.com  
ORCID: 0000-0001-9730-5000

örgütlenme şekline, halkla kurduğu temasa, seçim propagandasına, CHP'ye yönelik eleştirilerine nasıl baktığı konusu üzerinde durulacaktır. 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçim öncesinde ve sonrasında, il ve ilçelerde meydana gelen politik çekişmeler, seçim sırasında yaşanan olaylar üzerinde durularak, DP'nin iktidara gelişinin CHP parti teşkilatı ve halk tarafından nasıl karşılandığına dair bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Amacımız, DP'nin iktidara geliş sürecine ve bu süreçte yaşanan olaylara CHP gözünden bakarak, DP üzerine yapılacak çalışmalara az da olsa bir katkı sağlamaktır.

**Anahtar Kelimeler:** 1950 Seçimleri, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Parti Müfettiş Raporları.

## THE DEMOCRAT PARTY'S RISE TO POWER ACCORDING TO THE PARTY INSPECTORS' REPORTS OF THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY

### ABSTRACT

The Democratic Party (DP), which was founded by a group of deputies from the Republican People's Party (CHP) under present circumstances of the Second World War, won a landslide victory with great support from Turkish people. In the 1950 elections it was witnessed for the first time that the political power inspectors' changed hands with an election.

This study is based on party inspectors' reports, which were prepared by the party inspection body of the Republican People's Party founded in 1923 and became more effective after new arrangements in Party Regulations in 1935. The party inspectors, who were mostly members of parliament, must work at least six months in their own districts and must supervise party activities. Inspectors sent reports that they prepared to the party headquarters twice a year. These reports included detailed and comprehensive information on party activities and activities of community centres in the districts they represented; economic and social problems, political disputes, requests, needs and complaints of people.

This study is based on the party inspectors' reports prepared between 1946–1950 and how the Republican People's Party organization evaluated and interpreted the Democratic Party's political activities, organizational structure, communication with society, electioneering, criticism against the Republican People's Party will be examined. By stressing the political disputes emerged in towns and districts, various developments before and after the election on May 14, 1950, information on how the Democratic Party was received by the Republican People's Party and Turkish public will be given. The aim of this study is to contribute to the historical research studies on the Democratic Party, by looking at the Democratic Party's rise to the power and developments during this period through the lens of the Republican People's Party.

**Keywords:** 1950 Elections, Democratic Party, the Party Inspectors' Reports, the Republican People's Party.

## GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki siyasi, ekonomik ve askerî gelişmeleri yeterince takip edememesi, devleti ve toplumu yeniden kurgulamaya/dönüştürmeye yönelik çabaların başarısız olmasına neden olmuştur. İttifak Devletleri yanında girilen I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmış, savaş sonunda başlayan işgal hareketleri, biryandan büyük güçlerin emperyalist amaçlarının somut adımlara dönüşmesine diğer yandan da Türk milletinin yeniden bir varoluş mücadelesine atılmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde işgal güçlerine karşı başlatılan topyekûn silahlı mücadele, İtilaf Devletleri ile iyi ilişkiler kurmak ve işgallere karşı çıkmamak politikasını takip eden İstanbul hükûmetine karşı bir iktidar mücadelesini de beraberinde getirmiş, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ile birlikte hem işgal kuvvetleri ülkeden kovulmuş hem de millî egemenliğe dayalı yeni bir devlet kurulmuştur. Padişahlık sisteminden halk egemenliğine dayalı parlamenter demokratik sisteme geçişte, Türk toplumunu çağdaş değerlere kavuşturmak amacıyla yapılan reform hareketlerinde, Halk Fırkasının rolü büyüktür. 1923 yılında kurulan daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi adını alan siyasi hareket, 1950 yılına kadar ülkeyi yönetmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa ve kuruluş sürecini yönlendiren kadroları bünyesinde barındırmıştır.

1924-1930 yılları arasında kısa süreli çok partili demokrasi denemeleri dışında, CHP'nin uzun yıllar ülkeyi tek parti olarak yönetmesi, parti faaliyetlerinin denetlenmesinde, parti ideolojisinin şekillendirilmesinde ve bunun halka anlatılmasında/kabul ettirilmesinde bazı sıkıntılara neden olmuştur. CHP, bir yandan toplumsal değişimleri ve reformları halka anlatmak ve bunların halk tarafından benimsenmesini sağlamak diğer yandan da halkın sorunlarını ve isteklerini tespit etmek amacıyla yeni bir örgütlenmeye gitmiş, parti müfettişliği kavramını gündeme getirmiştir. Parti müfettişliği sayesinde, parti örgütünü denetlemek, daima zinde tutmak, partililer arasındaki birliği ve dayanışmayı sağlamak, normal kanallardan halkın ve parti örgütlerinin genel merkeze iletemediği sorunları ve istekleri tespit etmek ve parti teşkilatına rehberlik etmek amaçlanmıştır.

1923 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi'nde, "Teftiş Daireleri" başlığı altında devam eden 82. Maddede, "Müteaddid vilayetler bir daire-i teftişiye olmak üzere, memleket teftiş mıntıklarına

taksim olunacak ve her mıntıkada bir müfettiş bulundurulacaktır. Mıntıka müfettişi, o mıntıkadaki mutemetler ile fırka teşkilatına merbut heyetleri teftiş ve murakabe eder<sup>1</sup>”, ifadelerine yer verilmiştir.

1927 yılında yapılan düzenlemelerle, parti müfettişlerinin yetkileri artırılmış, hiyerarşik olarak il örgütleri ile genel merkez arasında bir makam olarak tanımlanmıştır. Parti il örgütünün, doğrudan parti genel merkezi ile yazışması yasaklanarak, parti müfettişleri üzerinden istek ve şikâyetlerini iletmeleri istenmiştir<sup>2</sup>. 1931 yılında “Parti Müfettişliği” kavramı yerine, ihtiyaç olduğunda görev yapacak “Müfettiş” kavramına yer veren düzenlemeler yapılmıştır. 1931 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi’nin 42. maddesinde, parti umumi idare heyeti üyeleri veya milletvekilleri arasından atanacak olan müfettişlerin görev tanımları ve teftiş sürelerinin, “Parti katib-i umumiliğince” belirleneceği ifade edilmiştir<sup>3</sup>.

1931 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu ile parti örgütlerinin teftişinde dikkat edilecek hususlar düzenlenmiştir. Müfettişlere gönderilen talimatnamede, teftiş sonunda cevaplamaları gereken sorular belirtilerek raporlarda yer alan bilgilerin gizli tutulması gerektiğinin altı çizilmiştir<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1342-1339, s.13-14. Parti müfettişlerinin sorumlu oldukları bölgelere ilişkin zaman zaman farklı düzenlemeler yapılmış, bir birine komşu birkaç vilayet bir araya getirilerek bir müfettişlik mıntıkası oluşturulmuştur. 1923 yılında 14, 1930 yılında 12, 1935 yılında 7, 1939 yılında 20, 1940 yılında 25, 1946 yılında 27 ve 1948 yılında 25 müfettişlik mıntıkası oluşturulmuştur. Bk. Cemil Koçak, “Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği’ne İlişkin Ek Bilgi(ler)”, **Mete Tunçay’a Armağan**, Der. Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.675-676; Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.195, 205, 800; Faysal Mayak, “Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları”, **ÇTTAD**, VI/15, 2007/Güz, s.192; Kadir Şeker, “CHP Parti Müfettişlerinin Isparta ve İlçe Halkevi Raporları (1940-1942)”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 24, Aralık 2011, s.39; **BCA**, 490.01/6.32.1.7; **CHP Teftiş Yönetmeliği**, Ankara 1948, s.9-10.

<sup>2</sup> Cemil Koçak, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği”, **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, Yay. Haz. Cemil Koçak, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.136; Aydın Erdoğan, **Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000**, Berok Matbaacılık, Ankara 2000, s.26-27.

<sup>3</sup> **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s.10; **CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931**, 1931, s.249.

<sup>4</sup> Koçak, “Tek-Parti Döneminde...2007”, s. 675-676; Koçak, “Tek-Parti Döneminde...2011”, s.137-138.

1935 yılında yapılan düzenleme ile parti müfettişliği kurumu tekrar aktif hâle getirilmiştir. Yapılan düzenleme ile parti umumi idare heyeti tarafından atanacak olan parti müfettişlerinin, “Cumhuriyet Halk Partisinin; memleketin umumi hayatında takip ettiği yüksek maksat ve gayelerin tahakkukunu temin; parti ve Halkevleri faaliyetlerini tezyit emeliyle bilumum parti teşkilat ve tesisatının merkezin sıkı bir kontrolü altında bulunması ve devamlı rehberliği ile çalıştırılması”<sup>5</sup> amacıyla faaliyet gösterecekleri ifade edilmiştir.

Parti müfettişlerinin görev ve yetkileri, Umumi İdare Heyeti tarafından, 2 Haziran 1935 tarihinde hazırlanan ve genel başkanlık divanı tarafından onaylanan “CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı” çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir<sup>6</sup>. Hazırlanan Yürütme Planına göre, ülke 23 vilayeti içeren 7 teftiş bölgesine ayrılmıştır. Yapılan teftişler, biri genel teftiş diğeri belirli şikâyet veya sorunlar üzerine yapılan teftiş olmak üzere, iki grupta değerlendirilmiştir. Genel teftişte, parti prensiplerinin yayılması konusunda yapılan çalışmalar, parti teşkilatında görev alan kişilerin durumu, halk ile parti örgütü arasındaki ilişkiler, parti teşkilatının mali durumu, üye sayısı, yapılan parti kongreleri, spor ve kültürel faaliyetler, Halkevlerinin faaliyetleri ve basın-yayın faaliyetleri gibi konulara dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir<sup>7</sup>. Parti örgütü bulunmayan illerde parti içi denetimi sağlamakla görevlendirilen parti müfettişlerinin, parti dışında kalan teşkilat ve müesseselerle ilgili yolsuzluklara tesadüf etmeleri durumunda, lüzum ve ehemmiyetine göre, yapılacak işlemler hakkında genel sekreterlikten talimat istemeleri öngörülmüştür<sup>8</sup>.

1939 yılında hazırlanan, 14 maddelik CHP Teftiş Talimatnamesi ile teftiş konusu “Umumi Teftiş ve Muayyen Bir İşin Tahkiki” şeklinde iki alt başlık hâlinde düzenlenmiştir. Talimatnameye bir de umumi teftiş planı eklenmiştir. Parti müfettişlerinden; sorumlu oldukları bölgede en az altı ay süre ile bulunmaları ve parti teşkilatlarını yılda en az iki defa denetlemeleri, bölgeleri

<sup>5</sup> Koçak, “Tek-Parti Döneminde...2011”, s.149; **BCA**, 490.01/6.32.1.7.

<sup>6</sup> Şeker, a.g.m., s.38.

<sup>7</sup> **BCA**, 490.01/664.224.1.

<sup>8</sup> Metin Kopar, “CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 10, S 3, Gaziantep, 2011, s.1039. CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı tam metni için bk. **BCA.**, 490.01/3.11.2.; Hüseyin Çetin, **CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Parti Döneminde Aydın**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2015, s.6-11.

dâhilindeki vilayetleri mevsime, yolların ve nakil vasıtalarının durumuna göre sıraya koyarak hangi tarihte hangi vilayet veya kazayı teftiş edeceklerini gösteren bir plan ile teftişlerinin sonunda elde ettikleri bilgi, öneri ve şikâyetleri içeren raporu, biri Aralık diğeri Haziran ayında olmak üzere, altı ayda bir parti genel merkezine iletmeleri, bölgelerinde yapılan parti kongrelerine katılmaları, parti idare heyeti üyelerini denetlemeleri, asayiş bozan durumları, rejim aleyhine çalışan kişi ve kurumları ilgili makama bildirmeleri, parti örgütü dışındaki teşkilat ve kurumlarda gördükleri usulsüz uygulamaları ilgili yere bildirmeleri ve hazırlamış oldukları raporları, CHP Genel Sekreterliğine göndermeleri istenmiştir<sup>9</sup>.

1943 yılında hazırlanan ve 23 maddeden oluşan “CHP Teftiş Talimatnamesi” ile müfettişlerin vazifeleri detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Talimatnamede, müfettişlerin yetki ve görevleri artırılmış, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği koşullara ilişkin faaliyet yürütmeleri, bölgelerindeki azınlıkların sosyal durumlarıyla yakından ilgilenmeleri, azınlıkların sorunlarının çözümü için gerekli tedbirleri almaları, fikir cereyanlarını incelemeleri ve iskân siyasetine aykırı olan uygulamaların önüne geçilmesi için gerekli önlemleri almaları istenmiştir<sup>10</sup>.

Parti müfettişleri tarafından hazırlanan raporlar, CHP Genel Sekreterliğine gönderilmiş, raporlarda yer alan hususlar umumi idare heyetinde müzakere edilerek konularına göre parti bünyesinde görev yapan ve umumi idare heyetine bağlı 4 grup hâlinde çalışan 13 büroya havale edilmiştir<sup>11</sup>.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde, Cumhuriyet Halk Partisi evrakları başlığı altında bulunan ve parti müfettiş raporları olarak tasnif edilen belgeler, birkaç farklı belge kümesinden oluşmaktadır. Klasörlerde, parti müfettişlerine ait raporlar dışında, parti örgütünün altı aylık çalışma raporları, Halkevlerinin altı aylık çalışma raporları, milletvekillerinin seçim bölgelerinde yapmış

<sup>9</sup> Cemil Koçak, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C 2, İstanbul 1996, s. 95-96.

<sup>10</sup> Bünyamin Kocaoğlu, “CHP Teftiş Raporlarına Göre Kocaeli Vilayeti’nde Parti Halk İlişkileri ve Partinin Siyasi Durumu (1940-1944)”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (3-4-5 Nisan 2015) Bildirileri*, Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal, Kocaeli 2016, s.1999.

<sup>11</sup> Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 4. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s.328-329; Mayak, a.g.m., s.193.

oldukları teftiş ve incelemeler sonunda hazırlamış oldukları raporlar ve raporlarda belirtilen işlerin takibine ilişkin yazışmalar yer almaktadır.

### I. Çok Partili Demokratik Hayatta Parti Müfettişleri

1945 yılı ile başlayan ve 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidarı devralmasıyla sona eren “çok partili hayata geçiş” döneminde CHP yöneticilerinin en önemli önceliği, partinin yeni rekabetçi siyasi düzene uyumunu sağlamak olmuştur. Bunun için öncelikli olarak parti tüzük ve programlarında bir dizi değişiklikler yapılmış, partinin yetkili organları çalıştırılarak sorunların tespitine yönelik adımlar atılmıştır. Yeni süreçte, "parti kurultayları" ve "parti müfettişlikleri” ön plana çıkarılmıştır<sup>12</sup>.

1948 yılında çıkarılan “CHP Teftiş Yönetmeliği” ile parti müfettişlerinin görev ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir. Ülke, 25 teftiş bölgesine ayrılmıştır. Yapılan düzenleme ile müfettişlerin yetkileri artırılmış, müfettişlere bölgelerinde veya bölgelerinin bir kısmında parti lehine uyarılarda bulunma, parti kuruluşları ve üyelerinin birbirleri aleyhindeki şikâyetleri, parti çalışmaları hakkında üyelerin yapacağı şikâyetleri, gençlik ve spor işlerini, eşrafın partiye kazandırılması için yapılan çalışmaları, yayın faaliyetlerinin kontrolü, genel sekreterliğin soruşturulmasını istediği konular ve kendilerinin dikkatini çeken konularda hakkında soruşturma yetkisi verilmiştir<sup>13</sup>.

CHP, 1950 yılında yaklaşan genel seçimlere daha iyi hazırlanmak için teftiş edilen bölge sayısını 25'ten 54'e yükseltmiş, parti müfettişleri ile ilgili olarak yeni düzenlemelere gidilmiş ve 13 Şubat 1950 tarihinde il teşkilatlarına gönderilen bir yazı ile değişiklikler bildirilmiştir. Gönderilen yazıda, yapılan düzenlemenin nedeni şu şekilde ifade edilmiştir:

“Günü yaklaşmakta olan büyük seçimlerin önemi dolayısıyla parti faaliyetlerimize yeni bir istikamet vermek ve parti içi çalışmalarını hızlandırıp yeni yeni kuruluşlar vücuda getirmek suretiyle teşkilatımızı geliştirmek ve nihayet parti işlerini kolayca ve süratle düzenlemek lüzumunu duyan partimiz

<sup>12</sup> Fevzi Çakmak, “Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XVII, S 34, Bahar 2017, s.323.

<sup>13</sup> *CHP Teftiş Yönetmeliği*, Ankara 1948, s.9-10.



divanının, son toplantısında alınan karara uyarak teftiş bölgelerinde ve kadrosunda genel idare kurulunca yeniden değişiklik yapılmıştır<sup>14</sup>.”

Bolu-Zonguldak Bölgesi Müfettişi Abidin Ege tarafından 23 Şubat 1949 tarihinde hazırlanan raporda, parti müfettişlerinden beklentiler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Adil ve tam bir bîtaraf insan olan ve bölgenin milletvekili olmadığı için parti ve memleket menfaatinden başka hiçbir şey düşünmeyen müfettişler, bölgelerinde daima köylünün içinde ve kurullarının başında dolaşmalı, toplantılarda bulunmalı, işleri ve çalışmaları yakından kontrol etmeli, köylerde, ilçelerde sık sık konuşmalar yaparak merkezin düşüncelerini ve heyecanını bölgesine yaymalı, en küçüğünden en büyüğüne kadar bölgesinin kurullarının tenvir, irşat ve ikaz edici bir misyoneri ve hepsinin hürmetini kazanmış olgun bir mürşidi olmalıdır. Sonsuz bir tevazu, müfettişin en büyük şiarı olarak tanınmalıdır<sup>15</sup>.”

Çok partili demokratik hayata geçilmesi ile birlikte, parti müfettişlerinin de görev ve sorumlulukları değişmiş, siyasi çekişmeler ve seçim meseleleri öncelikli konular arasına girmiştir. 1946 yılında yapılan genel seçimleri her ne kadar CHP kazansa da pek çok bölgede DP'nin başarılı olması, halkın DP'ye olan ilgisi, CHP teşkilatının dikkatini çekmiş, halkın CHP'ye olan desteğinin azalmasında etkili olan nedenleri bulmaya çalışmıştır. Parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlarda, CHP'nin oy kaybının nedenleri olarak şunlar ifade edilmiştir:

## II. Parti Teşkilatlarının Çalışmaması

1946 yılında yapılan seçimlerde alınan sonuçlar, CHP parti teşkilatında sorunlar olduğunu, teşkilatların halk üzerinde yeterince etkili olmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Teşkilatta oluşan hizipleşmeler, menfaat grupları ve elindeki gücü kaybetmek istemeyen yetkililerin çabaları parti teşkilatlarını çalışamaz hâle getirmiş, çıkar kavgaları parti faaliyetlerinin önüne geçmiştir. Pek çok il ve ilçe yönetiminin, Halkevleri ve Halkodalarının şişirme üye sayılarına sahip birer tabeladan ibaret olduğu ortaya çıkmıştır. Parti müfettişleri tarafından hazırlanan raporlarda, parti idare heyetine yapılan

<sup>14</sup> BCA, 490.01/10.51.19.; BCA, 490.01/10.51.20.

<sup>15</sup> BCA, 490.01/723.476.1.

seçimlerde, adam kayırmacılığın etkili olduğu, belirli grupların tekelinde olan parti idare heyetlerine yeni insanların seçilemediği, parti idare heyetleri seçiminde yaşanan rekabetin hizipçiliği artırdığı, “parti işlerinin birçoğunun idare kurullarının kararlarından ziyade, ilçe başkanlarının tek emri ile yürütüldüğü<sup>16</sup>” ifade edilmiştir.

Parti müfettişleri kaleme alınan raporlarda, “Tek dereceli seçim sistemi esasına göre demokratik sistemin gelişmesi ve müteaddit siyasi partilerin vücut bulması karşısında CHP’nin bu değişiklikleri kapsayacak şekilde teşkilatlanması ve kuruluşlarını yeniden ıslah etmesi” gerektiğini ifade etmişlerdir<sup>17</sup>.

Tokat Milletvekili A. Galip Pekel tarafından kaleme alınan 10 Ocak 1947 tarihli raporun girişinde, “Partimizde ciddi tedbirler alınmadıkça gelecek seçimde çoğunluk elde edilmesi şüpheli ve hatta korkuludur” ifadelerine yer verilmiş, parti faaliyetlerinin başarısız olmasının nedeni olarak parti teşkilatının temeli olan ocak teşkilatına partililerin yeterince değer vermemesi, yapılan kongrelere katılımın çok az olması, partililerin siyasi faaliyetleri bir tür angarya veya bazı şahısların çıkarlarına hizmet olarak görmesi ve katılmak istememesi, dilek ve şikâyetlerin parti yönetimi tarafından yerine getirilmemesi ve bu nedenle halkın partiye karşı mesafeli yaklaşması, partideki kararların ve faaliyetlerin parti yönetimi tarafından teşkilatlara dayatılması, teşkilatın fikrinin alınmaması ifade edilmiştir<sup>18</sup>.

Afyon Bölgesi Müfettişi ve Bursa Milletvekili Dr. M. Talat Simer tarafından kaleme alınan 3 Aralık 1948 tarihli raporda, CHP parti teşkilatının içinde bulunduğu olumsuz durum hakkında şu bilgiler verilmiştir;

“Ocak kongrelerimize nispetle biraz daha ileri bir kademe kongresi demek olan bucaklarımızın bölgem içinde hazır bulunabildiğim bazılarında hakikaten ümit ve ferahla ayrıldım. Diğer bir kısmından da partim adına ciddi üzüntü duydum. Miktarları az olmakla beraber, esasen hüviyetleri ve partimize karşı olan bağlılık dereceleri geçen 1946 seçiminde de bu şekilde üzüntü verici bir mahiyette tecelli etmiş olan bu yerlerdeki partili arkadaşların çok zayıflamış olduğunu tahmin ettiğim iman ve itimatlarını kuvvetlendirmek, her şeyden önce bu arkadaşlarımızın devamına daha hararetli ve daha kuvvetli

<sup>16</sup> BCA, 490.01/723.476.1.

<sup>17</sup> BCA, 490.01/705.403.1.

<sup>18</sup> BCA, 490.01/714.440.1.

bağlanmalarını sağlamak, her vasıta ve her çareye başvurarak bu partili arkadaşlarımızı esen ve estirilen fırtınaların şerrinden ve yaratılan soğutucu havanın afetinden korumak gerekmektedir<sup>19</sup>.”

Dr. M. Talat Simer tarafından kaleme alınan 24 Eylül 1948 tarihli bir başka raporda, Eskişehir CHP parti teşkilatındaki atalet ve dağılma hakkında şu ifadeler yer vermiştir;

“Uzun zaman merkezin irşat ve tenvirinden uzak ve buna mukabil karşı partilerin fazla nüfuz ve tesiri altında kalmış yerlerde şüphe ve tereddütlerin meydana getirdiği bir çekingencekle devamımız ve partimiz çok zayıflamış ve sayıları az olmakla beraber bazı köylerde parti ocaklarımız hemen sönmüş denecek kadar erimiş ve üyeleri de birkaç vefakâr arkadaşımıza münhasır kalmıştır, denilebilir.

Köylerde parti kurağı (binası) ve Halkodası olarak evvelce tahsis edilen binalar, odalar, cami imamına mesken olarak verilmiş ve levhası, kırık olan cam yerine pencereye çakılmış, Uryan, Körhasan ve Sarıkaya Köylerinde ve diğer yerlerde ise yeni ve itibarda olan Demokrat Parti Ocağına bırakılmışlardır<sup>20</sup>.”

1946 seçimleri öncesinde başlayan ve seçim sonrası CHP’de hız kazanan üye kaybının üzerinde duran parti yönetimi, üyelere yeni kimlikler dağıtarak, kongreleri yakından takip ederek gerçek üye sayısını tespit etmeye çalışmıştır. Partinin, teşkilat üzerinde denetim ve kontrolü artırması parti teşkilatlarının tepkisini çekmiştir. Ülkede esmeye başlayan demokrasi rüzgârının da etkisiyle, artık parti genel merkezinin teşkilatlar üzerindeki baskısına son verilmesi gerektiği, alınacak kararlarda parti örgütlerinin görüşlerinin dikkate alınması gerektiği, hükûmetin teşkilata üye olanların isteklerine itibar etmeden icraat yapmaması gerektiği ifade edilmiştir.

DP’nin propaganda faaliyetlerinde, halka öncelik veren tutumu ve halkla kurduğu samimi ilişki, CHP parti teşkilatlarının dikkatinden kaçmamıştır. Parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlarda, radyonun ve gazetenin yaygın olmadığı bir dönemde halk toplantılarının önemi üzerinde durulmuş, il ve ilçe idare heyetlerinin halkla temas kurmadıkları, kendilerine bağlı olan ilçe, bucak ve köylere gitmedikleri, parti idare heyetleri ve milletvekillerinin

<sup>19</sup> BCA, 490.01/614.7.1.

<sup>20</sup> BCA, 490.01/652.171.1.

halkla temas etmediği, halkın ayağına giderek onların anlayacağı dilde konuşmadıkları ifade edilmiştir. CHP'nin VII. Kurultayı'nda söz alan Turgut Karatal, Bursa gibi büyük bir şehrin yönetiminde yer alan partililerin, yaklaşık dört yıldan beri ne bir parti idare kurulu üyesi tarafından arandığını ne de bir müfettişin örgütü çalıştırıcı bir etkisini gördüğünü ifade etmiştir<sup>21</sup>.

Balıkesir Milletvekili Hayrettin Karana ve Fahrettin Tiritioğlu tarafından 1949 yılında kaleme alınan raporda, parti teşkilatları ile ilgili olarak benzer tespitlerde bulunularak şunlar ifade edilmiştir:

“Bilhassa vilayet merkezindeki parti reisi arkadaşlarımız, hiç şüphesiz çok değerli ve çok vatanperver zevat olmalarına rağmen, kendi hususi işlerinin müsait bulunmaması yüzünden kaza ve nahiyelere gidip bizzat meşgul olamıyorlar ve bu temasın azlığı bilhassa Balıkesir, İzmir, Manisa gibi merkezlerle mülhakat arasında, düşünce, karakter, mahalli cereyanlar vesaire itibariyle bariz farklar görülen muhitlerde, partinin bütün vilayette bir kül hâlinde kuvvetlenmesine mani oluyor”<sup>22</sup>.

DP'nin propaganda çalışmaları sırasında parti liderlerinin veya milletvekillerinin kasabalara ve köylere kadar gitmesi ve oralarda konuşma yapması, aynı faaliyetlerin CHP tarafından da yapılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Yurt gezileri ve halk toplantıları yapma konusunda DP'liler daha örgütlü hareket etmişler, CHP'ye göre, DP'liler üç-dört misli fazla para harcayarak seçimlere hazırlanmışlardır. DP'nin para kaynağını, “Son harp yıllarında vurgunculukla büyük para yapan ve bu parayı işletmek için yeni sahalar yaratacağı ümidiyle muhalefeti destekleyen kimseler ve belki de bu arada İstanbul'daki ekalliyetler” olarak gören CHP teşkilatı, ödeneklerinin yetersiz kaldığını ifade etmiştir<sup>23</sup>. DP'lilerin otomobil kiralayarak ya da satın alarak her yeri gezdiklerini, DP adaylarından çiftlik sahibi Rafet Tavashoğlu'nun bol paralarla ve arazi vaadiyle adam kazanmaya, emekli General Fikret Karabudak'ın da tabanca, fişek, şarjör hediye ederek taraftar toplamaya çalıştığını ifade eden CHP Denizli Bölgesi Müfettişi Cemal

<sup>21</sup> Çakmak, a.g.m., s.337.

<sup>22</sup> BCA, 490.01/624.52.1.

<sup>23</sup> BCA, 490.01/705.403.1.

Karamuğla, DP'lilerin israfa varan bu hesapsız harcamaları karşısında parti ödeneğinin artırılmasını talep etmiştir<sup>24</sup>.

1947 yılında Afyon bölgesi için kaleme alınan raporda, halk ile doğrudan temasın önemi üzerinde durularak parti ve hükümet adına görülen zararların en önemli nedeninin halk ile sıkı bir temas kurulamamasından kaynaklandığı, parti idarecilerinin halk psikolojini yeterince bilmedikleri, idare adamlarının halka köle muamelesi yaptığı, halkı tanımanın yolunun halkla sıkı temas kurmaya bağlı olduğu, halka söylemekten ziyade halkı dinlemeye çalışılması gerektiği, "halkın bazen intikamla sonuçlanan yüksek gururunu kırmaktan çok çekinilmesi gerektiği" ifade edilmiştir<sup>25</sup>.

### III. Devlet Memurları ve Bürokratların Halka Kötü Davranması, Rüşvet ve Torpille İş Yapması

Uzun süren tek parti idaresi, 1930'lu yıllardan itibaren başlayan devlet-parti bütünleşmesi, halk nazarında devlet ve parti kavramlarının bir arada değerlendirilmesine neden olmuştur. CHP'nin devlet otoritesi altına girmesi parti kimliğini zayıflatmış, partinin devlet ve hükümet üzerindeki etkisini ve kontrolünü kaybetmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, partinin kontrolü altında bulunması gereken bürokratlar ve devlet memurları, kendilerini serbest hissetmişler, hatta zaman zaman parti faaliyetlerini kontrol eden veya yönlendiren kişiler olmuşlardır. Bu durum, halkın gözünde devlet hizmetlerinin ve devlet görevlilerinin aynı zamanda parti hizmetleri ve parti görevlileri olarak algılanmasına neden olmuştur.

1949 yılında Balıkesir bölgesine ait raporlarda parti çalışmalarının zayıf olduğu, halkın dilek ve şikâyetlerinin yerine getirilmediği için CHP'nin halkın gözünde değer kaybettiği, halkın CHP-hükümet ayrımı yapmadığı ve kendi

<sup>24</sup> Süleyman İnan, "CHP Müfettişi Cemal Karamuğla'nın Raporlar Işığında Bir Taşra Kenti Olan Denizli'de 1950 Seçimleri ve Gösterdikleri", *Atatürk Dergisi (Journal of Atatürk)*, C IV, S 3, s.113. Milletvekili veya parti liderlerinin yaptığı yurt gezilerinin seçim sonuçlarını etkilediği görülmüştür. Nitekim 1950 seçimlerinde Denizli ve ilçelerinde her iki parti birbirine yakın oy alırken, Acıpayam ilçesinde Demokrat Parti ezici bir çoğunluk sağlamış ve il genelinde seçim sonuçlarında belirleyici rol oynamıştır. Acıpayam ilçesinde Demokrat Parti'nin bu kadar yüksek oy alması, 18 Eylül 1948 tarihinde Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar ve yanındakilerin Burdur'a giderken yol üzerinde bulunan Acıpayam'a uğrayarak halka hitaben bir konuşma yapması ve bunun halk üzerinde bıraktığı olumlu intiba olarak yorumlanmıştır. Bk. İnan, a.g.m., s.116.

<sup>25</sup> BCA, 490.01/614.6.2.

hakkını hükûmetten istemek için partiye müracaat ettiği, bu nedenle memurların işlerini yavaş yapması, torpil ve rüşvetle iş görmesi, halka kötü davranmasının CHP hanesine eksi olarak yazıldığı, bu nedenle pek çok kişinin DP'ye geçtiği ifade edilmiştir<sup>26</sup>.

Parti Müfettişi Tokat Milletvekili Ali Galip Pekel tarafından kaleme alınan raporda, hükûmet dairelerinde işlemlerin uzun zaman aldığı, başta nüfus, orman ve jandarma olmak üzere memurların halka kötü ve sert muamelelerde buldukları, rüşvet aldıkları, devlet işlerinde suiistimallerde buldukları, vatandaşa özellikle de köylülere yüksekte baktıkları, onlara iyi davranmadıkları ve işlerini geciktirdikleri, işini iyi yapmayan veya rüşvetle iş gören memurların ceza almadıkları ve bunun da halkın üzerinde olumsuz tesir yaptığı belirtilmiştir<sup>27</sup>.

Çok partili demokrasiye geçiş süreci, bürokratların ve devlet memurlarının da kafasını karıştırmış, iktidar ve muhalefet partileri arasında nerede duracakları konusunda kararsız kalmalarına neden olmuştur. Zira bir yandan, daha önceki iktidar yıllarının alışkanlığı ile istediklerini yaptırmaya çalışan CHP ile iktidara geldiğinde kötü memurları, siyasi faaliyet gösteren ve CHP lehine çalışan memurları görevden alacağını söyleyen DP arasında seçim yapmaları gerekmiştir. Bu durumda, bazı devlet memurları CHP'den ziyade DP'ye yakın durmaya, onları memnun edecek adımlar atmaya, CHP'nin isteklerini yerine getirmemeye başlamıştır. Bu tutum, CHP'lilerin tepkisini çekmiş, parti teşkilatları iktidar partisi olmalarına rağmen isteklerinin yerine getirilmediği hususunda parti genel merkezinden bir açıklama beklediklerini ifade etmişlerdir.

Ankara CHP İl İdare Kurulu Başkanı İbrahim Kemal Uran tarafından hazırlanan 6 Eylül 1948 tarihli raporda, devlet memurlarının CHP'ye karşı tavrı hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Devlet memurlarının kanunların ahkâm-ı âmiresi dâhilinde siyasetle meşgul olmamaları prensibine, partimiz sadık kalarak bunların

<sup>26</sup> **BCA**, 490.01/624.52.1. Kars ile ilgili olarak kaleme alınan 1948 yılı raporunda bu durum; “Mukabil partilerin teessüsü ile açıkça görülmüştür ki Cumhuriyet Halk Partisine karşı duyulan infiallerin büyük bir kısmı işlerin kolaylık ve çabuklukla görülmemesinden doğmaktadır. Hükûmetçe bu işe ciddiyetle el konulması hem millete karşı olan vazifelerimiz hem de partimiz bakımından çok önemlidir,” sözleri ile ifade edilmiştir. Bk. **BCA**, 490.01./ 667.242.1.

<sup>27</sup> Çakmak, a.g.m., s.330-331.

tarafsızlıklarını muhafaza, halka ve memlekete iyi hizmet eylemelerini kendilerinden istemenin bir hak olduğunu bilen partili arkadaşlarımızın haklı şikâyetleri son zamanlarda bir kısım memurlar tarafından hiç de iyi karşılanmadığı, iktidar partisine mensup arkadaşların sanki her fenalığı hoş görmesi, asla şikâyette bulunmaması lazımdır, gibi bir kanaat taşımağa başladıkları, kendilerini veya alakalıları vazifeye davet eden partili arkadaşlar aleyhinde haksız infiallerin yer aldığı, üzüntü ile müşahede edilmiştir<sup>28</sup>.”

Parti Müfettişi Şerafettin Karacan tarafından kaleme alınan raporda, işini iyi yapmayan, vatandaşa kötü davranan, rüşvetle iş yapan devlet memurunun cezalandırılmamasının partiye nasıl zarar verdiği, şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Halk, bir memurun fena çıkabileceğini tabii buluyor. Bu kadar büyük bir memur kalabalığı içinde kötü memurlar da çıkabileceğini sağduyusu kabul ediyor. Fakat kötülüğü tezahür ettikten sonra ona yine hiçbir şey yapılmamasını ve o memurun kötülüğünü ferih fahur devam ettirebilmesini hoş görmüyor ve bunu partimizin zimmetine bir suç olarak kaydediyor. Daha feci olan, hırsız memurların bilerek himaye edildiği ve binaenaleyh amirlerinin de onlarla ortak olduğu yolundaki kanattır. Hırsız memurun mevkii ne kadar büyük olursa, ortaklarının da payeleri o nispette yükseltiliyor. Kötü memurlar hakkındaki şikâyetlerinin hiçbir netice vermemekte olması da arkadaşlarımızın çalışma şevklerini kıran amillerin başında gelmektedir.”<sup>29</sup>

CHP parti teşkilatları, seçimlerde elde edilen başarısızlığın nedenini çoğu zaman bölgelerindeki kaymakam, hâkim, savcı, öğretmen vb. devlet memurlarının tutumlarına bağlamışlar ve sık sık bu görevlilerin yerlerinin değiştirilmesini talep etmişlerdir. Örneğin Sivas Bölgesi Müfettişi Muzaffer Akpınar tarafından 9 Temmuz 1947 tarihinde kaleme alınan raporda, Divriği CHP Parti İdare Heyeti ile ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

“İş başındaki arkadaşlarımız gençtir, fakat maneviyatları tamamen kırılmış iş görececek durumda değildirler, bütün muvaffakiyetlerini kendi faaliyetlerinden ve hareketlerinden ziyade birçok memurların değiştirilmesinde ararlar ve hatta şikâyet ettikleri kaymakam, hâkim ve diğer

<sup>28</sup> BCA, 490.01/618.26.1.

<sup>29</sup> Çakmak, a.g.m., s.330-331.

memurların kaldırılmamasından münfail olarak belki de Demokrat'a geçecek kadar zaaf hissi göstermektedirler<sup>30</sup>.”

#### IV. Kötü Giden Ekonomi

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır ekonomik koşullar ve hükûmetin aldığı tedbirler, halk ile hükûmeti karşı karşıya getirmiş, çektiği sıkıntıların nedeni olarak CHP iktidarını gören halk, DP'ye yönelmiş, ekonomik koşullar siyasi mücadelenin önemli konu başlıklarından biri hâline gelmiştir. Parti müfettişlerinin kaleme aldığı raporlarda, ekonomik sıkıntılar, halkın içinde bulunduğu ekonomik koşullar sık sık gündeme getirilmiştir. Halkın en çok, savaş koşulları nedeniyle artan fiyatlar ve karaborsadan şikâyet ettiği ifade edilmiştir. CHP parti idaresi, 1946 yılında aldığı bir kararla, parti müfettişlerinden sorumluluk bölgelerinde 1938-1946 yılları arasında halkın alıp sattığı ürünler arasındaki fiyat farkını araştırmalarını istemiştir.

Erzurum Bölgesi Müfettişi Muzaffer Akpınar tarafından kaleme alınan ve Erzurum, Erzincan ve Gümüşhane illerini kapsayan 13 Ekim 1946 tarihli teftiş raporunda, fiyat hareketleri şu şekilde gösterilmiştir:

**Tablo 1. Tüketim Ürünlerindeki Fiyat Artışı**

Ürünler	1938 Yılı	1946 Yılı	Karaborsa
Çay	500 kuruş	1.600-2.000 kuruş	4.000 kuruş
Kahve	150 kuruş	600 kuruş	
Gaz	5 kuruş	27 kuruş	60 kuruş
Basma	20 kuruş	130 kuruş	220 kuruş
Çarık	40 kuruş	250 kuruş	
Pabuç	60 kuruş	700-1.000 kuruş	

Kaynak: **BCA**, 490.01/650.164.1.

<sup>30</sup> **BCA**, 490.01/710.425.1.



**Tablo 2. Köylünün Ürettiği Ürünlerdeki Fiyat Artışı**

Ürünler	1938 Fiyatı	1946 Fiyatı
Buğday	2-3 kuruş	27 kuruş
Mısır	2 kuruş	20 kuruş
Yağ	35-50 kuruş	250-300 kuruş
Yapağı	40-50 kuruş	100-120 kuruş
Sığır Derisi	20-30 kuruş	250-400 kuruş
Koyun Derisi	40 kuruş	200 kuruş
Keçi Derisi	30 kuruş	200 kuruş
Dut	10 kuruş	35 kuruş
Kuru Fasulye	7 kuruş	45-50 kuruş
Canlı Sığır	10-15 lira	50-60 lira
Canlı Koyun	6-8 lira	25-30 lira
Canlı İnek	25-30 lira	75-100 lira
Canlı Öküz-Tosun	30-35 lira	150-175 Lira
Tilki Derisi	2-4 lira	30-40 lira
Sansar Derisi	3-5 lira	100-130 lira

Kaynak: BCA, 490.01/650.164.1.

## V. CHP'nin Basını Etkili Bir Şekilde Kullanamaması

Çok partili siyasi hayat, beraberinde etkili propaganda yöntemlerinin de gelişmesini sağlamış, gazeteler önemli bir propaganda silahı hâline gelmiştir. Parti müfettişleri, bölgelerinde CHP lehine yayın yapan gazetelerin desteklenmesini, gazete yoksa da yeni bir gazete çıkartılarak propaganda unsuru olarak kullanılmasını önermişlerdir.

CHP'nin ulusal düzeyde yayın organı olarak görev yapan Ulus gazetesi, iktidarı savunduğu için halkın gözünde inandırıcılığını ve itibarını kaybetmiş, yeterli satış rakamlarına ulaşamamıştır. Ulus gazetesi dışında, köylü ve geniş halk kitlelerine hitap eden Karagöz isimli bir başka gazete ile İstanbul'daki seçmenlere hitap etmek amacıyla çıkarılan Memleket gazetesi beklenen ilgiyi görmemiş, mali sıkıntılar nedeniyle gazeteler kapatılmıştır<sup>31</sup>.

İzmir Bölgesi Müfettişi Süreyya Örguevren tarafından kaleme alınan 1948 yılı raporunda, İzmir'de; Anadolu, Demokrat İzmir, Yeniasır, Ticaret gazetelerinin yayımlandığı, Anadolu gazetesi dışındakilerin muhalefeti

<sup>31</sup> Çakmak, a.g.m., s.344.

destekledikleri belirtilerek “Münasip vesileler ve vasıtalarla Yeniasır ve Ticaret Gazetelerini bizim tarafa çekmek, hiç değilse hakikaten bîtaraf bir hâlde intişarlarını temin etmek yolunu aramanın yersiz olmayacağı,”<sup>32</sup> ifade edilmiştir.

Sivas Bölge Müfettişi Hamdi Orhon tarafından kaleme alınan 5 Eylül 1949 tarihli raporda, Sivas'ta yayınlanan Ülke isimli gazetenin CHP yanlısı olduğu, muhalefeti tutan Hakikat isminde gazete ile rekabet ettiği, bu nedenle satışlarının düştüğü ve maddi sıkıntı içine girdiği belirtilerek şunlar ifade edilmiştir: “...Bu gazetenin idaresine katılmak lazımdır. Partice yeni gazete çıkarmanın külfeti malumdur. Ülke'nin sahibini merkeze çağırarak muayyen bir himaye usulüyle içine girmek ve böylece bu gazeteyi istikbalinden emin, yapıcı, mücahit bir hâle ifrağ eylemek icap eder<sup>33</sup>.”

## VI. CHP'nin Seçmen Tabanı

İktidarın seçimle el değiştirdiği çok partili sistemlerde, bir oyun bile değerli olduğu görülmüş, her parti kendi seçmen tabanını oluşturmaya, bunlara yönelik politikalar üretmeye çalışmıştır. Bu süreçte, parti müfettişlerinin görevlerinden biri de kimlerin CHP'ye, kimlerin DP'ye oy vereceklerine ilişkin bilgileri genel merkeze iletmek olmuştur.

Parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlarda, bölgelerindeki etnik unsurlar ve siyasi eğilimleri hakkında bilgiler aktarılmıştır. İstanbul Bölge Müfettiş olan Sadi Irmak, 23 Eylül 1948 tarihinde kaleme aldığı raporda, İstanbul'daki azınlıkların siyasi tercihleri hakkında şu bilgileri vermiştir:

“İstanbul'un önemli bir meselesi de azlıkların durumudur. Zâhirî görünüşe ve bir kısmının müreffeh oluşuna rağmen azlıkların umumi iktisadi durumları iyi değildir. Sayıları, mevcut iş hacminin çok üstündedir. Bilhassa fakir ve işsiz genç kızlar, gizli ve açık fuhuş temayülleri bakımından ehemmiyetli bir mevzudur. Siyasi durumları bakımından Ermenileri dış politikamızın her nazik anında bir alet olabilmeleri ihtimaliyle göz önünde tutmamız lazımdır. Rumlar, Yunanistan'a karşı tabii ve sıkı bir ilgi duyarlar.

<sup>32</sup> BCA, 490.01/665.233.2.

<sup>33</sup> BCA, 490.01/710.425.1.

Bunları tamamıyla asimile edebileceğimizi ummayız. Partilere karşı büyük bir incizap (ilgi) duymakla beraber, daha ziyade muhalefete meyyaldirler<sup>34</sup>.”

Sivas Bölge Müfettişi Hamdi Orhon tarafından kaleme alınan 5 Eylül 1949 tarihli raporda, Sivas'ın nüfusunun 491.890 olduğu, Bulgaristan'dan, Romanya'dan ve Yugoslavya'dan gelen 3.000 göçmen ile 5.482 Ermeni, 12.241 Çerkez ve Çeçen, 90.580 Alevi ve 60.856 Kürt bulunduğu ifade edilmiştir. Raporun devamında Kürt Alevilerin CHP'ye, Türk Aleviler ile Çerkezlerin DP'ye yakın olduğu, Ermenilerin ise “az olmakla beraber durumlarının itimat verici olmadığı” ifade edilmiştir<sup>35</sup>.

Bolu-Zonguldak Bölgesi Müfettişi Abidin Ege tarafından 23 Şubat 1949 tarihinde hazırlanan raporda, on bini merkez kasabada olmak üzere civar köyleri ile altmış bin nüfusa sahip olan Türk, Çerkez, Abaza, Gürcü, Laz, Kürt, Arnavut ve göçmenlerin bulunduğu Düzce'nin, “Parti cereyanlarının, çeşitli ticaret menfaatlerinin en çok kaynaştığı en oynak bir ilçe olduğu” ifade edilmiştir<sup>36</sup>.

CHP parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlarda, Doğu bölgelerinde ağaların ve şeyhlerin toplum üzerindeki etkisi vurgulanarak bu kişilerin parti teşkilatına dâhil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. 1949 yılında Tunceli bölgesi için kaleme alınan raporda, “vatandaşlar üzerinde itibar ve nüfuzu olmayanların parti teşkilatımızda iş başına gelmemesi, getirilmemesi için çok dikkatli ve çok uyanık bulunmanın, parti prestiji bakımından, zaruri görüldüğü,” ifade edilmiştir<sup>37</sup>.

Mardin Bölgesi Müfettişi Hüsamettin Tuğaç tarafından kaleme alınan 25 Aralık 1948 tarihli raporda, çok partili demokratik hayatın aşiret kültürünün egemen olduğu Mardin bölgesinde nasıl algılandığı ve aşiretler arası küskünlük ve çekişmelerin siyasete nasıl yansıdığı hakkında bilgiler verilmiştir. Raporda, Mardin ilinde ağalık ve şeyhlik nüfusunun devam ettiği, 15-20 yıl öncesine kadar halk üzerinde etkili olan ve hükûmete karşı açıktan cephe alan bey ve ağaların şimdi, bazen hükûmetle anlaşma yolunu bazen de saman altından su yürütme yolunu seçerek nüfuzunu sürdürdüğü, ülkenin batı

<sup>34</sup> BCA, 490.01/663.223.1.

<sup>35</sup> BCA, 490.01/710.425.1. Amasya'da yaşayan Ermenilere seyahat ve haberleşme kısıtlaması getirilmesi yönündeki ifadeler için bk. BCA, 490.01/612.126.9.

<sup>36</sup> BCA, 490.01/723.476.1.

<sup>37</sup> Murat Turan, **CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)**, Libra Yayıncılık, İstanbul 2011, s.211.

bölgelerine sürülen ağaların tekrar köylerine dönmesi ile aşiretler arasında rekabetin arttığı, bir aşiret CHP'ye destek olduğunda, o aşiretin kavgalı olduğu aşiretin doğal olarak DP'ye destek olduğu, parti idaresinde bir aşirete mensup kişiler yer aldığında diğer aşirete mensup kişilerin parti idaresinde görev almadıkları, bazı yerlerde de kurnazlık eden aşiret reislerinin kendisini CHP'ye, oğlunu ise DP'ye kaydettirerek hangi taraf daha güçlü olursa o tarafta gözükmeye çalıştığı ifade edilerek ağa ve beylerin yaklaşan seçimde hangi partiye destek olacaklarını kestirmenin güç olduğu ifade edilmiştir. Bölgedeki seyit ve şeyhlerin ise “taşdıkları kuvvetli dindarlık duygularını neşir ve tamim edemediklerinden ve etraflarında alenen mürit orduları vücuda getiremediklerinden dolayı mustarip oldukları<sup>38</sup>” için DP'ye destek verdikleri belirtilmiştir. Bölge halkı, kendisinden oy vermesi ya da parti idaresine girmesi yönündeki isteklere şu şekilde karşılık vermiştir: “Mademki hükümet, bizi partisine mensup ve Halkevi'nde nüfuzlu, sözü geçer sayıyor ve bizden büyük bir hizmet istiyor. O hâlde bizim menfaatlerimizi de korusun, kaçakçılığa göz yumsun ve halktan bazıları gidip de bizleri jandarmaya yahut mahkemeye şikâyet ettiği zaman, parti bizi tutsun<sup>39</sup>.”

CHP teşkilatında zaman zaman, Doğudaki seçmen kitlesini, devletin imkânlarını kullanarak yönlendirme, baskı altına alma eğilimleri ortaya çıkmıştır. CHP Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı'nın Şubat 1949'da Aydın Halkevi'nde yaptığı konuşmada, doğu illerini kastederek, “Seçim günlerinde buralarda jandarma vasıtası ile tedbir almazsak, o cahil halk reylerini Hasoya veya Memoya verirler. Buna sizlerin vicdanı razı olur mu?” biçiminde yaptığı açıklama büyük tepki çekmiştir. DP Aydın İl Başkanı Etem Menderes tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir: “Bu sözler siyasi bir partinin salahiyetli uzvu için çok acı bir gaflet eseridir. Şark vilayetleri halkı cahil kaldı ise bu mesuliyet kimin olabilir<sup>40</sup>?”

Doğu bölgelerinde yürütülen siyasi faaliyetlerde gündeme gelen bir diğer konu da, DP'nin bölgede yürüttüğü faaliyetlerin ayrılıkçı eğilimleri körükleyeceği, isyan çıkmasına neden olabileceğine dair endişelerdir. Van Valisi Nurettin Aynuksa tarafından Aralık 1947 tarihinde gönderilen raporda şu ifadelere yer verilmiştir:

<sup>38</sup> BCA, 490.01/688.339.1.

<sup>39</sup> BCA, 490.01/688.339.1.

<sup>40</sup> Turan, a.g.e., s.229.

“Hakiki şahsiyetlerini çizdiği bu şahıslar, Demokrat ruhu ile memleket menfaati, bu sınır ilinin mukadderatı, hükûmet ve halk irtibatının hakiki bir partici olarak manasını anlamaktan uzak cahillerdir. Aralarında milliyetlerinden şüphe edilenler bulunduğu için yurt bütünlüğü bakımından Demokrat maskesi ile fena rol oynayabilirler. Kasti veya gayri kasti, devlet memurunun mazide veya hâlen yaptığı hataları dillerine dolayan bu şahısların yaratacakları tenkit havasının tesiri, manası ve yapacağı aksülameller çok tehlikeli olabilir<sup>41</sup>.”

Teftiş raporlarında, işçi kesimin örgütlenmesi ve siyasi tercihinine ilişkin çok az bilgi bulunmaktadır. Sivas Bölge Müfettişi Hamdi Orhon tarafından kaleme alınan 5 Eylül 1949 tarihli raporda, Sivas'ta işçi ve sendika hareketleri hakkında da bilgi verilmektedir. Devlet Demiryolları cer atölyesinde 2.600-3.000, Çimento Fabrikasında 600-1.000 işçi çalıştığı, Endüstri ve Atölye İşçileri Sendikası adında bir sendika kurdukları, sendika başkanı Sırrı Gürdil ve idare heyeti üyelerinin DP'ye yakın olduğu, sendika umumi heyetince tüzükte, “İşveren, sendika başkanı veya heyetinden birini başka bir yere nakleder veya işten çıkarırsa, ihtilaf halledilinceye kadar sendika bunları besler” şeklinde bir değişikliğe gitmeye çalıştıkları, bu değişikliğin amacının sendika yöneticilerinin hükûmete karşı mukavemetini artırmak olduğu belirtilerek buna engel olunması istenmiştir<sup>42</sup>.

## VII. CHP ve DP Arasındaki Siyasi Rekabet ve Çatışma

İllerde, CHP ile DP arasındaki siyasi çekişmeler, adliye koridorlarına da taşınmış, bürokraside etkinliğini kullanarak DP'lileri sindirmek isteyen CHP idarecileri, “sözlerini ve dillerini onun (İsmet İnönü'nün) hususiyet hayatına ve harimine kadar uzatan<sup>43</sup>” DP'liler hakkında, Partiye ve İsmet İnönü'nün manevi şahsine hakaret davaları açmıştır.

Amasya CHP İl İdare Heyeti Başkanı Avukat Halil Taşdemir tarafından parti genel merkezine gönderilen 31 Ağustos 1950 tarihli yazıda, DP'ye yakınlığı ile bilinen Zafer, Sivas'ta yayımlanan Hakikat, Amasya'da

<sup>41</sup> Turan, **a.g.e.**, s.219. Bu endişe CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye de ulaşmış olmalı ki Metin Toker, İsmet İnönü'nün Celal Bayar'a hudut bölgelerinde ve Doğu'da her iki partinin de teşkilat kurmasını tavsiye ettiğini ancak Celal Bayar'ın bunu kabul etmediğini aktarmaktadır. Bk. Turan, **a.g.e.**, s.226.

<sup>42</sup> **BCA**, 490.01/710.425.1.

<sup>43</sup> **BCA**, 490.01/652.171.1.

yayınlanan Yeşilyurt gazetelerinde yazılar yazan DP mensubu Abdullah Işıkay hakkında, “Muhterem İnönü’ye kör denilmek suretiyle şahsına hakaret edildiği, CHP manevi şahsiyetine hakarete bulunduğu ve CHP’li İskender Sonuşen’e hakaret edildiği” iddiasıyla dava açıldığı belirtilerek davalarda CHP adına müdahil olabilmek için partili bazı kişilere vekâletname gönderilmesi istenmiştir<sup>44</sup>.

CHP Genel Sekreterliği tarafından, İstanbul Bölgesi Müfettişi Sadi Irmak’a gönderilen yazıda, muhalefet partisinin kötü propagandası ve bu propagandayı önlemek için yapılması gereken işler hakkında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Parti müfettişlerimizce siyasi rakiplerinize muhalif matbuat için ta’riz ve taarruz vesilesi olan ve olmayan milletin hâl ve istikbaliyle alakalı işlerin her fırsattan istifade edilerek esaslı tetkiklere tabi tutulmasının, cemiyet kaynağından çıkarılacak realitelerin -acı ve kötü de olsa- bütün açıklıklarıyla parti merkezinin önüne konmasının faydaları büyüktür. Aksi takdirde parti uluorta dedikodularla, yalan yanlış neşriyatla umumi efkârı durmadan bulandırmakta olan muhaliflerimizin peşinde takılı kalmış, inisiyatifini kaybetmiş bir duruma düşmüş bulunuyor<sup>45</sup>.”

DP’nin yönetici kadrosunda bazı eski CHP’li yöneticilerin yer alması, iki siyasi parti arasındaki rekabeti daha da artırmıştır. Trabzon Bölgesi Parti Müfettişi Ahmet Eymir tarafından 24 Eylül 1948 tarihinde kaleme alınan raporda, bölgesindeki siyasi rekabet hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Artvin, Borçka, Ardanuç, Fındıklı ve Yusufeli ilçelerinde Demokrat Partinin teşkilatı görünmektedir. Durumu, bu kazaların hepsinde zayıftır. Hatta Borçka’da bizim ilçe idare kurulundan istifa etmiş ve Demokrat Partiye başkan olmuş olan İlyas Tekbaş, partide müteaddit defalar beni ziyarete gelerek Demokrat Partinin kötü ruhlu bir adamın eline geçmesinden endişe edilmediği taktirde istifa edeceğini söylemiştir. Bu sözü ve teminatı ihtiyat kaydıyla dinlemiş olmakla beraber, teşkilatımız bu zatın bizdeki yerinin boş tutulmasını uygun ve siyasi bir hareket olarak bulmakta ve kendisiyle meşgul olmaktadır<sup>46</sup>.”

<sup>44</sup> BCA, 490.01/616.18.1.

<sup>45</sup> BCA, 490.01/663.223.1.

<sup>46</sup> BCA, 490.01/637.104.1.

Trabzon Bölgesi Müfettişi Ahmet Eymir tarafından kaleme alınan 17 Ocak 1950 tarihli raporda, Trabzon'daki siyasi durum hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Trabzon’da ve ilçelerin hepsinin merkezlerinde Demokrat Partinin, Of ilçesinde Millet Partisinin levhaları vardır. Bu partilerin durumlarını ve işe bir birini didiklemeyle başladıktan sonra niza’ya ve sopaya kadar varan çalışma tarzlarını, matbuata ve bilhassa Ulus’a günü gününe aksettirdiğim ve yüksek makamınıza da ayrıca arz eylediğim cihetle burada tekrar tafsilat vermeğe lüzum görmüyorum<sup>47</sup>.”

Siyasi çekişmenin bazı bölgelerde derin sosyal ayrışmalara ve çatlamalara neden olduğu, raporlara yansımıştır. Urfa Milletvekilleri Atalay Akan ve Osman Ağan tarafından 25 Nisan 1947 tarihinde kaleme alınan raporda Birecik’teki “Halk Partisi mensupları ile Demokrat Parti mensuplarının hamamları, kahveleri, berberleri, hanları, alışveriş yaptıkları dükkânları bile ayırdığı<sup>48</sup>” Balıkesir Milletvekili Abdi Ağabeyoğlu tarafından 28 Temmuz 1947 tarihinde kaleme alınan raporda, Balıkesir’e bağlı Balya kazası Ilıca bucağında, “Demokratlardan biri evlenecek olsa alacağı kızın babasının partiye yazılmış olması şart olduğu gibi Demokrat bir babanın kızını alacak delikanlıya da Demokrat Partiye yazılmadıkça kız verilmediği, CHP mensuplarının düşünlerine DP mensuplarının gitmelerinin yasak olduğu” ifade edilmiştir<sup>49</sup>.

Siyasi rekabette öne çıkan konulardan biri de DP’nin dini istismar edip etmediği meselesidir. DP’nin dini değerleri öne çıkararak bir politika izlemesi, CHP örgütünü tedirgin etmiştir. Parti örgütü, DP’nin faaliyetleri ile ilgili olarak bir yandan devlet ve parti genel merkezini uyarırken diğer yandan CHP’nin atması gereken adımların neler olması gerektiğini de izah etmiştir.

5 Mayıs 1947 tarihinde Siirt bölgesi ile ilgili olarak kaleme alınan raporda, Beşiri kazasında DP’yi kuranların büyük oranda “Serseri Tarikatı”na mensup olduğu, Sinop’ta hapiste tutulan Şeyh Halit’in kurduğu tarikatın devletin manevi kuvvetini zayıflatmaya, halk arasında olaylar çıkarmaya çalıştığı belirtilerek bu tür kişiler hakkında tek tek bilgiler verilmiş ve bu

<sup>47</sup> BCA, 490.01/716.446.1.

<sup>48</sup> BCA, 490.01/717.451.2.

<sup>49</sup> BCA, 490.01/624.51.1.

kişilerin takip edildiğini belirtmek için de isimlerinin karşısına “Fişe dahildir” ifadesi eklenmiştir<sup>50</sup>.

1950 yılı başında, Denizli CHP İl Başkanı'nın parti genel sekreterliğine gönderdiği yazıda, millî bir gelenek olan ve benlikte yerleşmesi gerekli olan Allah korkusu, kul hayâsı, yurt sevgisi, feragat, fedakârlık ve vefakârlık gibi duyguların gönüllerde yer alıp tutunmasına vesile olan mabetlerdeki hitabelerden halkın mahrum edildiği ve durumun yaklaşan seçimlerde CHP aleyhine kullanılacağı ifade edilerek seçim kampanyasına girilen günlerde kadrosu kaldırılan resmî vaizin tekrar atanması istenmiştir<sup>51</sup>.

Malatya Bölgesi Müfettişi Naşit Fırat tarafından 11 Mart 1949 tarihinde kaleme alınan raporda, Malatya'nın kurtuluş bayramı olan 12 Şubat günü yapılan törenlerdeki geçit resmi sırasında, DP'lilerinin tutumu ile ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir:

“İlkokul yaşında birçok çocukların, ocakların geçişinde yer almış oldukları görülmüş, at üstüne bindirilmiş çarşafı, peçeli bir kadın veya bu kıyafete sokulmuş erkek, diğer bir at üstünde püsküllü fesli bir erkek de geçit resminde yer almıştır. Ellerinde, yuvarlakları iri taneli tespihler bulunan bir iki sakallı derviş kıyafetli adamlar bunlar arasında görülmüştür.

Senelerce evvel parti ilçe (Maraş merkez) başkanımız Doktor Emin Karpuzoğlu tarafından çarşaf, peçe ve şalvarın gayrisihhi ve gayri medeni durumunu açıklayan bir beyannamesi ele alınarak, gerek partimiz ve gerekse doktorun aleyhine propaganda yapılmaktadır.

Laiklik umdemiz, lâdin olarak vasıflandırılmakta ve partimiz ve mensupları dinsizlikle itham olunarak partiye mensup olanların din ve nikâhlarını tecdit etmesi icap edeceğini şurada burada söyledikleri duyulmaktadır<sup>52</sup>.”

### VII.1. CHP'nin DP Örgütlenmesine Bakışı

Parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölgelerde DP'nin örgüt yapısını, kimlerin partiye destek verdiklerini ve ne tür faaliyet yürüttüklerini yakından takip ederek elde ettikleri bilgileri parti genel merkezine iletmışlerdir. Örneğin Malatya Bölgesi Müfettişi Naşit Fırat tarafından kaleme alınan raporda,

<sup>50</sup> BCA, 490.01/705.403.1.

<sup>51</sup> İnan, a.g.m., s.114.

<sup>52</sup> BCA, 490.01/687.336.1.



DP'nin faaliyetlerinin çok yakından takip edildiği, mitinglere kimlerin katıldığı, hangi kesimlerden katılım olduğu ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. DP Başkanı Celal Bayar'ın 24 Ekim 1949 günü Malatya'ya geldiği sırada, Celal Bayar'ı 11 atlı, 16 bisiklet, 8 taksi, 6 kamyon ve 22 fayton ile bir miktar yaya, toplam 500 kadar vatandaşın karşıladığı rapor edilmiştir<sup>53</sup>.

Balıkesir Milletvekili Abdi Ağabeyoğlu tarafından kaleme alınan 28 Temmuz 1947 tarihli yazıda, şu ifadeler yer verilmiştir:

“Meclisin tatili münasebetiyle seçim bölgem olan Balıkesir’de bulunmakta iken, Demokrat Parti milletvekillerinden Osman Nuri Köni ve Ahmet Veziroğlu, 2.7.1947 tarihinde buraya geldiler. Bigadiç, Sındırgı, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Susurluk ve Bandırma ilçelerine gittiler. Balıkesir’de biri merkez binalarında diğeri de Vicdaniye Mahallesi ocak binalarında olmak üzere iki konuşma yaptılar. Bütün bu konuşma ve gezilere ait raporlar CHP İl Başkanlığımızca yüksek katınıza sunulmuş olduğundan tafsilatından çekindim. Demokratların esasen bütün üzerinde durdukları nokta; hükûmet baskısı olup olmadığı ve bazı dileklerdir<sup>54</sup>.”

Teftiş raporlarında ve yazışmalarda, CHP parti örgütünün DP’ye nasıl baktığı konusunda ipuçlarını bulmak da mümkündür. CHP teşkilatları yeni kurulan DP’yi küçümsemiş, hizipleşme veya şahsi meseleler neticesinde ortaya çıkan bir parti olarak görmüş, DP teşkilatının “Mebusluk veya kendi işleri için bir kademe olabilir, ümidinde bulunan beş altı iş adamının kendi muhitlerinde meydana getirdikleri ani bir velveden başka bir şey<sup>55</sup>” olmadığı ifade edilmiştir.

Seçim bölgesi olan Kütahya ve kazalarında incelemelerden bulunan Besim Atalay, 9 Nisan 1946 tarihinde kaleme aldığı raporda “Gerek Kütahya ve gerek Uşak’ta bu partiyi (DP) kurmuş olanlar, halk arasında hiçbir değeri olmayan kişilerdir. Yalnız bu partiye girmiş olan küskünler ve düşkünlerdir<sup>56</sup>” derken, Bolu-Zonguldak Bölgesi Müfettişi Abidin Ege tarafından 23 Şubat 1949 tarihinde hazırlanan raporda, DP teşkilatı hakkında şu ifadeler yer verilmiştir:

<sup>53</sup> BCA, 490.01/687.336.1.

<sup>54</sup> BCA, 490.01/624.51.1.

<sup>55</sup> BCA, 490.01/654.181.1; BCA, 490.01/614.10.1; BCA, 490.01/723.476.1.

<sup>56</sup> BCA, 490.01/681.307.1.

“(Zonguldak) İl başkanları vaktiyle partimizde ilçe başkanlığı yapan fakat sonra darılıp bizden ayrılan ve burada Demokrat Partiyi kuran Maksut Çivi namında mutedil bir insandır. İdare kurulunda yanında bulunan üyeler ise halk tarafından sevilmeyen müfrit ve mütecaviz adamlardır. İdare kurullarındaki üyeler zayıf ve cahil insanlardır. Mesela Bolu merkezindeki kurul başkanı tahsili olmayan bir kasaptır. Diğer ilçeler de böyledir. Siyasi hayatta bulunmamış, yüksek tahsil görmemiş, siyasi teşekkül nedir bilmeyen adamlardır<sup>57</sup>.”

CHP teşkilatlarında, DP teşkilatını güçsüz ve küçük gören yaklaşımların yanında, DP’ye daha gerçekçi bakan ve kendi teşkilatına yönelik öz eleştiri yapanlar olduğu da görülmektedir. CHP teşkilatı konusunda öz eleştiri yapan Muş İl İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı, parti genel merkezine gönderdiği yazıda şu ifadelere yer vermiştir:

“DP’nin Muş’ta teşekkülü, milletvekili seçiminden az evvel idi ki memleketimizde bir DP kurmak için üç-dört kişiden mürekkep bir heyet-i müteşebbise işe başlamıştı. Bunlar da partimize kayıtlı üyelerden idiler. Partiden istifaya kalkıştıkları zaman kendilerini “baldırı çıplaklar” diye vasıflandırmış ve bu hareketlerinin mizah ve karikatür olmaktan ileri geçemeyeceğine hükmederek, aşkın bir çehre ve hodbin bir hareketle gaflete dalmıştık. Memleketin kalkınmasına ve halkın huzur ve refahına ait yeni hükümet programı yayılınca baldırı çıplak diye vasıflandırdığımız Demokrat müteşebbisleri, bu yayımı kendi teşkilatlarının kuruluşuna mal ederek, kuvvetli propagandalara girişmiş ve bu sayede hem kütle hâlinde partimizden istifaların vuku bulmasına hem de genel meclis seçiminde iki üyenin kazanmasını sağlamışlardı. Onlar böyle çalışırken bizler onlara baldırı çıplaklar demekle devam edip durmuştuk...

İki senede 200 üye partiye temin edemeyen bizlerin gözü önünde, baldırı çıplaklar dediğimiz adamlar 500’e yakın üye kaydına muvaffak olmakla kalmadılar, ilçelerde, bucaklarda ve köylerde bile teşkilata koyuldular<sup>58</sup>.”

<sup>57</sup> BCA, 490.01/723.476.1.

<sup>58</sup> Turan, a.g.e., s.218-219.

### VIII. CHP'nin Alması Gereken Önlemler

Parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlarda ve parti teşkilatlarından genel merkeze gönderilen yazılarda, iki eğilim göze çarpmaktadır. Bazı yazışmalarda, CHP'nin mevcut durumu hakkında çok iyimser bir tablo çizilmekte ve 1950 yılında yapılacak olan seçimlerde CHP'nin büyük bir oy olacağına dair tahminler, kanaatler aktarılmaktadır. Diğer yandan da pek çok raporda ve yazışmada, çok sert ifadelerle CHP'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve halkın gözündeki itibar kaybının altı çizilmekte, atılması gereken adımlar sıralanmaktadır.

Ağrı bölgesi ile ilgili olarak kaleme alınan 27 Ağustos 1947 tarihli raporda, CHP'nin siyasi geleceğine iyimser yaklaşılarak şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Bayındırlıktan, şimendiferden, havaalanından, fabrika ve elektrik gibi sınai ve modern tesislerden mahrum olan vilayetin biricik şosesi olan transit yolunun da kısmen harap ve kış mevsiminde gediklerin karla kapanması ile civar vilayetlerle muvasalası kesilerek mahrumiyetli yaşayış şartlarına rağmen: yurdun bu köşesinde yaşayan halk; sevgi ve saygı ile mutlak bir sabır ve tevekkülle hükûmete bağlı bulunmaktadır. C.H. Partisi ve hükûmetlerinin istiklalimizin kurtarıcısı ve başarıcısı olduğuna, bilhassa İkinci Dünya Savaşında yurdu, milleti bu afetten kurtarmak ve harici siyaseti pek yüksek riyaset ve dirayetle idare etmekle takdir eylemekte, kısa bir zamanda bir asırda yapılamayacak kadar çok ve önemli bayındırlık ve endüstri hamlelerini başarma hususundaki kadirşinaslık duygularını samimiyetle izhar etmektedir ve sırası gelince bir gün de buraların bayındırlığa ve asri tesislere kavuşacağına inanla emniyetle beklemektedir<sup>59</sup>.”

Kayseri Bölgesi Müfettişi Muzaffer Akpınar tarafından kaleme alınan 20 Ocak 1949 tarihli raporda, yaklaşan 1950 seçimlerine ilişkin yorumlarda şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Kayseri’yi bundan evvel Sivas ve Tokat bölgesine bağlı iken tanıdığımından daha farklı gördüm. Günden güne inkişaf etmekte ve parti sevgi ve sempatisini artırmaktadır. 1950 seçiminde bu günkü gibi Demokrat milletvekili seçileceğine ümidim zayıftır. Partimiz kuvvetlenmektedir. Ocak ve bucaklarda hareket vardır. Bulduğum ocak ve bucak kongrelerini çok

<sup>59</sup> BCA, 490.01/614.10.1.

canlı ve hareketli gördüm. Bugünkü ölçüye göre Kayseri’de endişe görülmemektedir<sup>60</sup>.”

CHP’nin siyasi geleceğinden endişe eden kişiler ise kaleme aldıkları yazılarda parti faaliyetlerinin düzeltilmesi için yapılması gerekenleri sıralamışlardır. Ankara CHP İl İdare Kurulu başkanı İbrahim Kemal Uran tarafından hazırlanan 6 Eylül 1948 tarihli raporda, CHP’nin daha etkili olması için alt kademedeki partililerle sık sık temas ederek onları kontrol altında tutmak, partililer arasında çıkabilecek geçimsizlikleri sert ve kesin surette önlemek, “Halk Partisi büyükleri, Halk Partisi milletvekilleri ancak seçimden seçime parti merkezlerini ve idare kurullarını arar, dilek ve dertlerini o zaman sorar, yüzlerini görür!” şeklindeki olumsuz propagandayı çürütmek için bakan ve milletvekillerinin parti teşkilatlarını ziyaret etmelerini sağlamak, ormancı, tahsildar, polis ve jandarmanın halka iyi davranmasını, devlet memurlarının siyasi tarafsızlığını ve halka iyi davranmalarını temin etmek gerektiği ifade edilmiştir<sup>61</sup>.

İstanbul Bölge Müfettişi olan Sadi Irmak tarafından, 23 Eylül 1948 tarihinde kaleme aldığı raporda, CHP’nin İstanbul’da aldığı oylardaki düşüşün kaynağı olarak şunlar ifade edilmiştir:

“...Aleyhimizdeki unsurlar: Muhtelif sebeplerden gayri memnun olanların büyük bir yekûn tutması; iktidardan bıkkınlık ve ne olursa olsun yeni bir partiyi tecrübe etmek isteği, inkişaf zemini arayan birçok mahbus ihtirasların mevcudiyeti.

İstanbul’daki muhalefet şu veya bu muhalefet şefine veya şu veya bu doktrine bağlılık şeklinde değil, umumiyetle Halk Partisi aleyhtarlığı şeklindedir. Demokratlar arasında şu grupları kaydetmeliyiz; büyük sermayedar ve müteşebbisler, bir kısım emekliler, bir kısım küçük esnaf, bazı üniversite gençleri ve hocalar.

...Millet Partisine karşı bu partinin başlıca dayanağını teşkil eden muvazaa iddiasını çürütecek neşriyata devam etmeliyiz. Taassup cereyanlarıyla ve komünizmle bunların hakiki çehrelerini ve maksatlarını teşhir etmek suretiyle savaşmalıyız. Demokrat Partiye karşı verilecek en iyi cevap, hükûmet icraatımızın gittikçe daha az kusurlu hâle getirilmesidir.

<sup>60</sup> BCA, 490.01/671.263.1.

<sup>61</sup> BCA, 490.01/618.26.1.

...Bir milliyetçi parti olduğuna şüphe olmamakla beraber sırf İnönü ve iktidar partisini yıkmak için komünistlerin suret-i haktan görünerek hatta milliyetçi rolüne girerek bu partiyi (Demokrat Parti) desteklemeleri mümkündür.

...İhvas edilecek umumi bir şark hizmeti gibi bir tedbirle okumuş gençliğin İstanbul'da haddinden fazla tekâsüf etmesini önlemek, İstanbul'daki bazı müesseselerin mesela bazı lise, ortaokul hatta bazı fakültelerin Anadolu'ya nakilleri isabetli olur<sup>62</sup>."

Sadi İrmak, raporunun devamında parti teşkilatlarını, idare heyetlerini yenileyerek buralara yeni ve çalışkan kişiler getirmek, karaborsacılık yapan kişilerle mücadele etmek, konut ihtiyacını karşılamaya dönük adımlar atmak, emeklilerin maaşlarında iyileştirme yapmak, vilayet ve belediye işlerini birbirinden ayırmak, asayiş ve düzenin temini için adımlar atmak, basında CHP aleyhine yalan haber yapılmasını önlemek, işçiler için yeni emeklilik kanunu hazırlamak, esnafı yeni baştan örgütlemek, sahne sanatları ile parti arasındaki ilişkiyi artırmak gerektiğini ifade etmiştir<sup>63</sup>.

Teftiş raporlarında az da olsa 7 Eylül 1946 tarihinde yapılan devalüasyon ve bunun Ticaret Bakanı Atıf İnan'ı zengin ettiğine dair söylentiler, Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatından sonra yaşananlar<sup>64</sup> ve Köy Enstitüsü mezunlarının CHP'ye oy kaybettiğine dair bilgilere de rastlanmaktadır. 1947 yılında Afyon bölgesi için kaleme alınan raporda, ilkokul binalarının yapılmasının, Köy Enstitüsü mezunlarına tarla verilmesinde göze çarpan yolsuzlukların, genç ve yetersiz Köy Enstitüsü mezunlarının kendilerinden daha yaşlı ve tecrübeli öğretmenlerin başına geçirilmesinin halkta hoşnutsuzluk yarattığı ifade edilmiştir<sup>65</sup>.

Bolu-Zonguldak Bölgesi Müfettişi Abidin Ege tarafından 23 Şubat 1949 tarihinde hazırlanan raporda CHP idarecilerinin yapması gerekenler şu şekilde sıralanmıştır:

<sup>62</sup> BCA, 490.01/663.223.1.

<sup>63</sup> BCA, 490.01/663.223.1.

<sup>64</sup> BCA, 490.01/180.720.3.

<sup>65</sup> BCA, 490.01/614.6.2.

-İl ve ilçe idare kurullarına, bölgelerinde sayılan, sevilen ve güvenilir kişiler getirilmeli, kurulların düzenli bir şekilde toplanmaları ve çalışmaları sağlanmalı, hizipleşmeler önlenmeli, çalışıp çalışmadıkları denetlenmeli.

- İl ve ilçe idare kurullarının halkla/köylü ile temas kurması ve kaynaşması sağlanmalı, partinin amaçları ve hizmetleri köylünün anlayacağı dilden anlatılmalı.

-Köylülerin dilekleri dinlenmeli, yerine getirilip getirilmediği kontrol edilmeli.

-Mebusların sık sık seçim bölgelerine gitmeleri, halkın ayağına giderek onlarla doğrudan iletişim kurmaları sağlanmalı.

-Halkevleri, CHP'nin kültür müesseseleri olduğu için mutlaka partinin kontrolünde olmalı ve faaliyetleri artırılmalı.

-Halkevleri ve parti teşkilatları kendi bütçelerini yaratmalı, kendi masraflarını karşılayabilecekleri kaynaklar yaratılmalı.

-Üye kayıtları gözden geçirilip güncellenmeli.

-Köy muhtarlarının partiye bağlı ve halkın sevdiği kişilerden seçilmesi sağlanmalı.

-Parti örgütü ile devlet memurlarının iyi geçinmesi, halkın sorunlarının çözümünde birlikte hareket etmeleri sağlanmalı.

-Partiyi destekleyen gazete ve dergilerin sayısı artırılmalı, var olanlar maddi yönden desteklenmeli.

-Parti tarafından yapılan ve yapılacak işler, halkın anlayacağı bir dille hazırlanan broşürlerle halka anlatılmalı.

-Seçim bölgelerinde görev yapmadıkları için halkla bir çıkar ilişkisi olmayan müfettişler, daha etkili bir şekilde görev yapmalı<sup>66</sup>.

## **IX. 14 Mayıs 1950 Seçimlerinden Sonraki Gelişmeler ve Seçim Sonuçlarına İlişkin Yorumlar**

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan ve CHP'nin iktidarı kaybetmesi ile sonuçlanan seçime yönelik tepki ve tespitler, parti müfettiş raporlarına

<sup>66</sup> BCA, 490.01/723.476.1.

yansımıştır. Raporlarda ilk dikkati çeken husus, CHP teşkilatının seçim sonuçları karşısındaki şaşkınlığı ve hayal kırıklığıdır.

Denizli CHP İl Teşkilatı tarafından 11 Mayıs 1950 tarihinde genel merkeze gönderilen telgrafta, propaganda döneminin “üstün başarı” ile sona erdiği, “Neticenin kuvvet ve itimatla beklendiği” ifade edilmiştir. Ancak, seçim sonuçları belli olup alınan oyların beklentilerin altında kaldığı ve seçimlerin kaybedildiği anlaşıldığında, parti teşkilatında bir şaşkınlık yaşanmıştır. Denizli gibi pek çok yerdeki seçim sonuçlarını inandırıcı bulmayan mahalli örgütlere, CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran tarafından, “Bu bir vakıadır, seçimi kaybettik”, şeklinde bir mesaj gönderilmiştir. Aynı mesajında Hilmi Uran, seçimde elde edilen “başarıdan” dolayı tüm parti örgütlerine teşekkür etmiştir<sup>67</sup>.

Seçim sonuçlarına ilişkin daha soğukkanlı ve gerçekçi yorum yapan müfettişler ve parti idarecileri de vardır. Ödemiş Merkez Bucak Başkanı Fehmi Kurttekin tarafından 4 Ağustos 1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, seçimlerin kaybedilmesi hakkında şu tespitler yapılmıştır:

“27 sene gibi uzun bir müddetle yurdumuza ve Türk Milletine faydalı hizmetlerde bulunan şerefli ve tarihi partimizin 1950 yılı milletvekilliği seçimlerinde talihimizin kısmen aksi tecellisi ve kısmen de partimize yapılan suikast sebebi ile ve vazifeli vatandaşlarımızın ihmal ve hatalı çalışmaları ile iktidarımızı kaybettiğimizi biliyoruz.

Bundan başka il ve ilçe kongrelerimizi yaparken içten yapılan müdahalelerle zümrecilik zihniyetinin devamı bir çok partili vatandaşların hizmete müteallik gayretlerini inkıta' uğratmış olması.

Partimizin meşru hakkı olan murakabeyi ihmal ederek partimiz aleyhinde çalışan memurların cüretlerini artırmaları.

Bu gibi memurlar hakkında her hangi bir ihbar vukuunda aylarca tahkikatının yapılmaması sebebi ile partimizin zaafının belirtilmesi.

Muhalif partilerden her hangi bir vatandaşın kanunsuz vesaire hareketlerinden dolayı tanzim edilen zabıt varakalarının süratle mevki-i tahkika konmayarak muhalefete cüret verilmesi.

<sup>67</sup> İnan, a.g.m., s.115.

Bu gibi hareketlerin muhalefetin maneviyatını artırmış ve partililerimizin bilakis maneviyatını rencide etmiş olması.

1950 seçimine takaddüm eden günlerdeki çalışmalarımızın çok geç başlaması sebebi ile vatandaşlar yanında lazım gelen propagandamızı bihakkın yapamamış olmamız.

İl ve ilçe kurullarına seçilen vatandaşların parti menfaatlerini şahsi kazanç ve menfaatlerinden üstün tutmamaları sebebi ile müessir çalışmalarda bulunulamaması.

Büyük kurultayımızı müteakip partililerimizi toplayarak kurultaydaki intibaları bildirmek suretiyle, maneviyatımızın takviye edilmesi hususunun temini istenmiş olduğu hâlde bu dahi ihmal edilmiştir<sup>68</sup>.”

Afyon Bölgesi Müfettişi Abidin Ege tarafından kaleme alınan 18 Eylül 1950 tarihli raporda, 14 Mayıs 1950 tarihindeki seçimlerden sonra CHP'nin kendi içinde bir atalete düştüğü, milletvekili adayları arasındaki rekabetin partide hizipleşmeye, partinin zayıflamasına neden olduğu, Afyon'da muhtarlık seçiminde partinin faal bir rol oynamadığı, hatta bazı yerlerde seçime dahi girmedığı, belediye seçimlerinde ise merkez ilçe kurulu ile il başkanı arasındaki inat ve soğukluğun seçimlere katılımın düşmesine ve Afyon Belediye Başkanlığını Millet Partisi'nin kazanmasına neden olduğu ifade edilerek Afyon'daki parti işlerini düzene koymak için parti idarecilerinin CHP Genel Merkezinden atanması gerektiği belirtilmiştir<sup>69</sup>.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde alınan yenilginin şokunu atlattırmaya çalışan CHP teşkilatı bir yandan da devlet olanaklarından yoksun kaldığı için maddi sıkıntı içine girmiş, yeni gelir kaynakları araştırmaya başlamıştır. Afyon Bölgesi Müfettişi Abidin Ege tarafından kaleme alınan 18 Eylül 1950 tarihli raporda, partiye ait gayrimenkullerin düzenli bir şekilde kiraya verilmesi ile önemli bir gelir kaynağı oluşturulacağı ifade edilmiştir<sup>70</sup>.

<sup>68</sup> BCA, 490.01/665.233.2.

<sup>69</sup> Ahmet Akter, “CHP Teftiş Raporlarına Göre Bolvadin”, **Uluslararası Bolvadin Sempozyumu (13-15 Ekim 2017)**, Yayınlanmamış Bildiri Metni, s.13.

[https://www.academia.edu/34888325/Ahmet\\_Akter\\_-\\_CHP\\_TEFTIS%C4%B0%C5%9E\\_RAPORLARINA\\_G%C3%96RE\\_BOLVAD%C4%B0\\_N.docx](https://www.academia.edu/34888325/Ahmet_Akter_-_CHP_TEFTIS%C4%B0%C5%9E_RAPORLARINA_G%C3%96RE_BOLVAD%C4%B0_N.docx) (Erişim Tarihi: 02.05.2018)

<sup>70</sup> Akter, “CHP Teftiş Raporlarına Göre Bolvadin...”, s.13.



Muş İdare Kurulu Başkanı Zeki Dede tarafından Ağustos 1950 tarihinde gönderilen yazıda, maddi sıkıntılar hakkında şunlar ifade edilmiştir:

“Muhalefette bulunmamız bizleri asla çalışmamızdan geri bırakmayacak ve bilakis daha verimli ve gayretli çalışmamıza vesile teşkil etmek suretiyle gayretimizi artırmaktadır... İktidarda bulunmadığımızı göre her zaman için para istemek doğru değildir. Amma ne yapalım fakir bir muhitte parasız da hiçbir iş görülememektedir. Partimize devamlı olarak gelir kaynağının temin edilmesi icap eder ki kendi gelirimizle kendimizi müessir bir şekilde idare edelim<sup>71</sup>.”

1950 yılında yapılan seçimleri kaybeden CHP'nin, mali sıkıntılar nedeniyle aldığı ilk kararlardan biri parti müfettişliğinin kaldırılması olmuştur. Teftiş teşkilatının genel idare kurulunca kaldırıldığı, CHP Parti Divan Başkanlığına 25 Mayıs 1950 tarihinde bildirilmiş, 1951 yılında hazırlanan 8. Tüzükte, müfettişlik kurumuna yer verilmemiştir<sup>72</sup>.

<sup>71</sup> Turan, **a.g.e.**, s.194.

<sup>72</sup> Ahmet Akter, “CHP Parti Müfettişliği Teşkilatı ve Teftiş Raporlarına Göre Taşköprü”, **Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu (10-12 Nisan 2017) Tam Metin Kitabı**, Ed. Mustafa Eğilmez, Serap Balcı, Kastamonu, s.1465.

## SONUÇ

Çok partili demokratik sisteme geçiş, CHP parti örgütünün kendisini sorgulamasını ve rakip partiye yönelik adımlar atmasını gerektiren bir sürecin başlangıcı olmuştur. CHP'nin ilk adımı, halkla daha fazla temas kurmasını sağlayacak olan parti müfettişlik kurumuna ve parti kongrelerine önem vermek olmuştur. Bir yandan parti müfettişlerinin sayısı iki katına çıkartılırken diğer yandan da parti müfettişlerinden sorumlu oldukları bölgedeki parti teşkilatına siyasi uyarılarda bulunma, başta DP olmak üzere muhalif hareketleri yakından izleme, azınlıkların durumlarını yakından takip etme ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır siyasi ve sosyal koşulların çözümüne yönelik öneriler getirmeleri istenmiştir.

Parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlarda öncelikle DP'nin başarılı olmasının ya da soru tersinden sorulduğunda, CHP'nin başarısızlığının nedenleri üzerinde durulmuş, raporlarının gizli tutulacağından emin olan parti müfettişleri, gördükleri eksiklikleri çekinmeden aktarmaya çalışmışlardır. Sorunların başında CHP teşkilatının çalışmaması, parti teşkilatlarındaki üye sayılarının şişirme olması, üyelerin kâğıt üzerinde kalması, başta parti kongreleri olmak üzere parti faaliyetlerine halkın yeterince katılmaması, mevcut parti teşkilatlarında kişisel çekişmelerin çok fazla olması ve belirli grupların teşkilata egemen olması ifade edilmiştir.

Raporlarda, DP'nin kuruluşu sırasında CHP teşkilatının yeni kurulan partiyi küçümsediği, DP hareketini küskünler hareketi, şahsi menfaat ve çıkar çatışması neticesinde ortaya çıkan bir oluşum olarak gördüğü, bu durumun 1946 seçimlerinden sonra değişmeye başladığı ve DP teşkilatlarının daha fazla ciddiye alınmaya başlandığı görülmektedir.

DP'nin kurulması ile birlikte ortaya çıkan bir başka eksiklik de CHP'nin halkla bütünleşememesi, halkla doğrudan temas kurarak sorunlarını dinleyememesidir. DP mensuplarının halkla kurduğu samimi diyalog, halkın ayağına giderek onun anlayacağı dilden konuşmaları ve halkın sorunları üzerinde durmaları parti müfettişlerinin gözünden kaçmamış, CHP teşkilatı ve milletvekillerinden, DP'liler gibi halkla doğrudan temas kurmaları istenmiştir.

Parti müfettişlerinin üzerinde durdukları konulardan biri de DP'nin birer kitle iletişim aracı olan gazete ve dergileri etkin bir şekilde kullanmalarındır. Bu karşılık CHP'nin kendini destekleyecek yeni gazete ve dergiler çıkarması ya da var olanları kontrolü altına alması gerektiğinin altı çizilmiştir.

CHP parti tabanı ve halkın siyasi eğilimleri hakkında bilgi toplayan parti müfettişleri, Doğu bölgelerinde halkın ağa ve şeyhlerin etkisi altında olduğunu, ağaların iki partiye de eşit mesafede durarak kim güçlü ise onun yanında yer almaya çalıştığını, şeyhlerin ise DP'ye yakın olduğunu, köylerde muhtarlar vasıtasıyla CHP'nin daha güçlü olduğunu ancak şehir ve kaza merkezlerinde oy kaybettiğini ifade etmişlerdir. İstanbul'da yoğun olarak yaşayan azınlıkların DP'ye daha yakın durduğunu, DP'nin sermaye sınıfı, üniversite çevreleri ve şehirli kesimden destek gördüğünü belirtmişlerdir.

Bunların dışında, DP'nin dini istismar ederek halkı etkilemeye çalışması, devlet memurlarının muhalefet partisine karşı aldıkları tavır, halkın devlet-hükûmet ayrımı yapmadan memurların hatalarından CHP'yi sorumlu tutması, II. Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılar, devletin aldığı ekonomik tedbirler, kıtlık ve karaborsadan halkın CHP'yi sorumlu tutması, halkın uzun süren iktidara karşı duyduğu bıkkınlığın CHP'ye oy kaybettirdiği, bazı yerlerdeki siyasi mücadelenin bir çatışmaya doğru gittiği, bazı bölgelerde derin siyasi ve sosyal ayrışmaların meydana geldiği, çok partili demokrasi sürecinde yaşanan siyasi mücadelenin Doğu bölgesinde ayrılıkçı eğilimleri kuvvetlendirebileceği de ifade edilmiştir.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde alınan netice CHP parti örgütünde şaşkınlığa neden olmuş, parti teşkilatlarından bazıları suçu devlet memurlarının DP yanlısı tavrına atarken bazıları da daha gerçekçi yorumlar yaparak parti teşkilatlarının iyi çalışmamasından dolayı bu neticenin ortaya çıktığını ifade etmekten çekinmemişlerdir. Seçimlerin kaybedilmesi, CHP teşkilatlarını bir atalete sevk ettiği gibi devlet yardımlarının/imkânlarının kesilmesi nedeniyle parti, maddi sıkıntı içine girmeye başlamış, bu doğrultuda parti müfettişliği kurumunun faaliyetlerine de son verilmiştir.

## KAYNAKÇA

Akter, Ahmet, “CHP Parti Müfettişliği Teşkilatı ve Teftiş Raporlarına Göre Taşköprü”, **Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu (10-12 Nisan 2017) Tam Metin Kitabı**, Ed. Mustafa Eğilmez, Serap Balcı, Kastamonu.

Akter, Ahmet, “CHP Teftiş Raporlarına Göre Bolvadin”, **Uluslararası Bolvadin Sempozyumu (13-15 Ekim 2017)**, Yayınlanmamış Bildiri Metni, [https://www.academia.edu/34888325/Ahmet\\_Akter\\_CHP\\_TEFT%C4%B0%C5%9E\\_RAPORLARINA\\_G%C3%96RE\\_BOLVAD%C4%B0N.docx](https://www.academia.edu/34888325/Ahmet_Akter_CHP_TEFT%C4%B0%C5%9E_RAPORLARINA_G%C3%96RE_BOLVAD%C4%B0N.docx) (Erişim Tarihi: 02.05.2018)

**Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı**, 1931.

**Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1342-1339.

**Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

**Cumhuriyet Halk Partisi Teftiş Yönetmeliği**, Ankara 1948.

Çakmak, Fevzi, “Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XVII, S 34, Bahar 2017.

Çetin, Hüseyin, **CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Parti Döneminde Aydın**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2015.

Erdoğan, Aydın, **Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000**, Berok Matbaacılık, Ankara 2000.

İnan, Süleyman, “CHP Müfettişi Cemal Karamuğla'nın Raporlar Işığında Bir Taşra Kenti Olan Denizli'de 1950 Seçimleri ve Gösterdikleri”, **Atatürk Dergisi (Journal of Atatürk)**, C IV, S 3.

Kocaoğlu, Bünyamin, “CHP Teftiş Raporlarına Göre Kocaeli Vilayeti'nde Parti Halk İlişkileri ve Partinin Siyasi Durumu (1940-1944)”, **Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (3-4-5 Nisan 2015) Bildirileri**, Editörler: Haluk Selvi-Bilal Çelik-Ali Yeşildal, Kocaeli 2016.

Koçak, Cemil, “Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği’ne İlişkin Ek Bilgi(ler)”, **Mete Tunçay’a Armağan**, Derleyenler:Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2007.

Koçak, Cemil, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği”, **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul 2011.

Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.

Koçak, Cemil, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 2, İstanbul 1996.

Kopar, Metin, “CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 10, S 3, Gaziantep 2011.

Mayak, Faysal, “Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları”, **ÇTTAD**, VI/15, Güz 2007.

Şeker, Kadir, “CHP Parti Müfettişlerinin Isparta ve İlçe Halkevi Raporları (1940-1942)”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, S 24, Aralık 2011.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4.Basım, İstanbul 2005.

Turan, Murat, **CHP’nin Doğu’da Teşkilatlanması (1923-1950)**, Libra Yayıncılık, İstanbul 2011.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 490.01/10.51.19.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 490.01/10.51.20.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 490.01/3.11.2.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 490.01/6.32.1.7.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/612.126.9.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/614.10.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/614.7.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/614.6.2.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/616.18.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/618.26.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/624.51.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/624.52.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/637.104.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/650.164.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/652.171.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/654.181.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/663.223.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/664.224.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/665.233.2.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/667.242.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/671.263.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/681.307.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/687.336.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/688.339.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/705.403.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/710.425.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/714.440.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/716.446.1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/717.451.2.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/723.476.1.**

